

Államelmélet és államvezetés

A FILOZÓFUSI ÉS POLITIKUSI PÁLYA ÖSSZEFONÓDÁSA POSEIDÓNIOSNÁL

A hellénizmus korában tevékenykedő filozófusok estében egyre inkább tapasztalható, hogy a klasszikus görög filozófusok politikától való általános elfordulását már nem tekintik mérvadónak. A városállam irányításától való távolságtartás eszménye Szókratész kivégzéséhez köthető. A klasszikus filozófus, Platón csalódása a polis irányításában résztvevő államférfiakban, valamint mestere meghurcolása és kivégzése hosszú időre rányomta a bélyegét a görög filozófus államvezetéshez való viszonyulására. A bölcsek eme görcsös politika ellenessége csupán Athén hanyatlásával kezd lazulni, ennek pedig az a nagyon egyszerű magyarázata, hogy Athén gyengülése következtében megszűnik filozófiai központ lenni. A két nagy klasszikus filozófiai iskola Platón Akadémiája és Arisztotelész Lykeionja ugyan még intézményesen működik a polisban, de az új filozófiai iskolák a hellénizmus korában áthelyezik központjaikat más, gazdasági szempontból megerősödni látszó városállamokba.

Az Athénből elvándorló filozófusok kihívásként élhették meg a saját maguk által választott polisba való beilleszkedést, és a tényleges beilleszkedés kézenfekvő eszköze a városállam politikai életébe való bekapcsolódás lehetett. Ez tehát az egyik nyilvánvaló, gyakorlati oka a filozófusok e korban tapasztalható politika iránti vonzalmának, de valószínűleg nem az egyetlen: meg kell említenünk a filozófia megújítására tett törekvést is, amely leginkább a sztoikus filozófiához köthető. A sztoikusok határozottan próbálták elválasztani magukat a két nagy filozófiai iskolától, mintegy önálló eredeti rendszert alkotva, amelyben fontos szerepet kapott a hagyományos filozófiai témák mellett a gyakorlati filozófia is. Ez leghatározottabban a sztoa második korszakában tapasztalható. A K. e. 2. században tevékenykedő sztoikus Panaitiosról (Kr. e. 185-110) említi meg elsőként történetírói hagyomány, hogy a római Scipio Africanus személyes barátja, kísérőjeként részt vett annak híres és sikeres hadjárataiban. Panaitios politikai élet iránti erőteljes érdeklődésével szokás a hellénizmus korában tapasztalható filozófus-státusz változást datálni. És valóban, az őt követő sztoikus filozófusok, vagy csak filozófia iránt érdeklődő bölcsek valódi politikai karriert futnak be, azaz filozófus-államférfiként tevékenykednek. Panaitios közvetlen tanítványa, Poseidónios már elég határozottan mutatja a tudatosan vállalt filozófus-államférfi szerepet, de szintén itt kell megemlítenünk Poseidónios legismertebb tanítványát is, aki mesterét politikai hírnévben túl is múlta, aki nem más, mint Marcus Tullius Cicero.

Jelen tanulmányommal Poseidónios filozófus-államférfi portréját kívánom bemutatni, mintegy megragadva az alkalmat, hogy ezt a méltatlanul elfeledett nagyszabású államférfit és filozófust bemutassam a magyar olvasó számára. Az itt

következő fejtegetésekben a filozófus személyéről és filozófiájáról szóló, antik szerzőktől fennmaradt utalások alapján próbálom Poseidónios portréját megrajzolni. A tanulmány második felében Poseidónios Történelem című írásának bemutatásra vállalkozom, mintegy igazolva politikai ambícióit, továbbá nyíltan vallott rajongását Róma iránt, ami már csak azért is nagyon meglepő, mert görög származású filozófus volt.

Poseidónios Róma iránti érdeklődése a terjeszkedő birodalom remek politikájának felismerésével magyarázható. A leigázottakat többnyire műveletlen, kultúrájukban és erkölcsükben a rómaiakéhoz képest messze elmaradott népekként festi le, kivételt egyedül a hellének képeznek, ám őket sem mutatja be túl pozitívan, hiszen hanyatló korszakukban a rómaiak több szempontból is könnyedén felülmúlják őket. Poseidónios a rómabarát filozófus jelleme, államvezetésről és filozófiáról szóló elgondolásai egyedi értéket képviselnek a hellenizmus korában, nagysága és hírneve saját korában Arisztotelészével vetekedett. A méltatlanul elfeledett filozófust tehát érdemes bemutatnunk a jogbölcselet iránt érdeklődő olvasóközönségnek.

1. POSEIDÓNIOS BIOGRÁFIÁJA

1.1. Azonosítása, datálása, értékelése

A középsztoikus Poseidónios a mai Szíria területén az Orontés folyó partján lévő Apameiában született. A Suda^[1] szócikkében az alexandriai és olbiai Poseidónios megnevezés nyilván tévedés, mivel több forrásból is ismert, hogy a filozófus apameiai származású volt. Az „Atléta” melléknév csak a Suda-ban szerepel, és talán a filozófiával való foglalatosság előtti időkre utalhat, amikor Poseidónios még nyilván nem tartozott a sztoikusok köréhez, ám ez csupán feltételezés, ugyanis ezt semmilyen szöveghellyel nem tudjuk megerősíteni. A melléknév használatának azt a magyarázatát sem szabad figyelmen kívül hagynunk, miszerint a kifejezés a filozófus jellemére, versengő, küzdő szellemére utal, de persze az is lehetséges, hogy egyszerűen filozófiai toposszal van dolgunk.^[2] Rhodosiként említik, holott származását tekintve nem volt az, ennek az a magyarázata, hogy Poseidónios Rhodoson fejtett ki filozófiai tevékenységet.

Datálására viszonylag egyszerűen tudunk következtetni, jóllehet nem hanyagolható el az a tény, hogy Poseidónios születésének és halálzásának időpontjait csak valószínűsíteni lehet. Datálásakor elsősorban két tudósításra támaszkodhatunk. A Suda szócikke alapján megállapítható Poseidónios halálának évszáma, hiszen kiderül, hogy Poseidónios Marcus Claudius Marcellus consulsága idején járt Rómában, és nem sokkal ezután halt meg. A keresett időpont tehát K. e. 51.

[1] A töredékeket lásd: Szoboszlai-Kiss Katalin, *Poseidónios, Töredékek és kommentár*, L'Harmattan Kiadó, 2009.

Psz.-Lukianos tudósításából pedig az derül ki, hogy 84 évet élt. Ezek alapján könnyű megállapítani, hogy nagy valószínűséggel Kr. e. 135-ben született.

A keleti származás biztos ténye több kutatót arra a feltételezésre indított, hogy Poseidónios sémi eredetét állítsák, így filozófiájában is az orientális hagyományok dominanciáját próbálták igazolni.^[3] Mielőtt ezt a feltevést elfogadnánk, figyelembe kell vennünk, hogy Apameia görög város volt, illetve, hogy filozófusunk görög nevet viselt és görögül írt,^[4] nagy valószínűséggel tehát görög család sarjaként látta meg a napvilágot. Görög származását támasztja alá továbbá az a tény is, hogy későbbi tevékenysége helyszínéül Athént és Rhodost választotta.

Poseidónios vitathatatlanul korának legismertebb filozófusa volt, és talán nem túlzás azt állítanunk, hogy a sztoikusok közül a legtehetségesebbként kell őt számon tartanunk. Ezt a véleményt erősítheti meg Galénos és Strabón jellemzése is, hiszen ők a geometriában való jártassága, a „szillogizmusokkal való bizonyítás” alkalmazása okán tartották Poseidónioszt a legismertebb sztoikusnak. Itt érdemes beszélnünk Poseidónios eretnek sztoikus voltáról, ugyanis erre a töredékek is utalnak. Poseidónioszt a sztoával szembeforduló magatartása miatt már az antikvitásban is kiemelték a többi sztoikus közül, mivel számos esetben a régi sztoa tanait kritikai hanggal illette. Poseidónios eretnek sztoikussága a kutatók előtt nem volt kérdéses, meglátásom szerint azonban Poseidónios nem elveti a szóban forgó tanításokat, hanem korrigálja, helyesbíti, így valójában megmarad a sztoikus dogmák mellett.

Leszögezhetjük, hogy a középsztoikus Poseidónios korának legfelkészültebb filozófusa volt, ezt bizonyítja a filozófiai témák terén tanúsított sokszínűsége – amint arról a későbbiekben is szó lesz majd – és nem utolsósorban érvelés technikája, miként az a tény is, hogy működése után több száz évvel is népszerű szerzőnek számított a műveltek körében.

1.2. Panaitios tanítványa Athénban

Fiatalon került Athénba, ahol filozófiát tanult és a sztoikusok köréhez csatlakozott, akiknek szellemi vezetője akkortájt Panaitios volt. Panaitios Athénban Kr. e. 148/7-től tevékenykedett egészen haláláig, Kr. e. 110-ig, és Poseidónioshoz hasonlóan ő sem tért vissza soha szülővárosába.

Poseidónios Panaitios haláláig maradt Athénban, jöllehet a sztoikus iskola tovább működött Mnésarchos vezetésével. A város elhagyásának oka valószínűleg éppen az az esemény lehetett, hogy nem ő lett az iskola vezetője, annak ellenére, hogy Panaitios tanítványi köréből őt tekintették Panaitios szellemi örökösének. Ezt támasztja alá a Suda szócikkében szereplő *diadochos* kifejezés is. Adódhat a kérdés, hogy vajon miért nem Poseidónios lett az athéni sztoikus iskola feje.

[2] Kidd, 1989a, II. köt., 3–4.

[3] Ezt elsőként Werner Wilhelm Jaeger vetette fel. (Jaeger, W. W.: *Nemesios von Emesa*, Berlin, 1914.) Jaeger álláspontját követi Karl Reinhardt is, ugyanis egyik cikkében éppen Poseidónios filozófiája és a zsidó vallás párhuzamait vizsgálja. (Reinhardt, 1926)

[4] Pohlenz, 1980, 208.

Ennek valószínűleg nagyon egyszerű, mondhatni hétköznapi okai lehetnek. Véleményem szerint az elsődleges ok Poseidónios életkora lehetett. Igen fiatalon került a sztoikus filozófusok társaságába, és valószínűleg Panaitios halálakor alig volt húsz éves, így érthetően nem rá esett a választás. Ugyanilyen életszerű magyarázat lehet a fent már említett ortodox sztoikus tanok helyesbítő kritizálása is. Persze annak lehetőséget sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a kritikai hang talán az athéni „kudarcnak” köszönhetően jelent meg filozófiájában, ám ezt valószínűtlennek tartom, mivel Poseidónios bírálatai szigorú logikai érveléssel alátámasztottak, és semmiként nem éreztetik – még feltételelesen sem – a sértődött tanítvány siralmaiból táplálkozó kritikai hangot. Az athéni évekről sajnos alig van adatunk a sztoikus körhöz való csatlakozás és Panaitios mesterként való említésen kívül.

A korai sztoát kritikai éllel elemző rhodosi származású Panaitios nagy hatással lehetett ifjú tanítványára, így a bíráló, korrigáló szándék talán éppen neki köszönhetően jelenik meg Poseidónios tanaiban. Ám ezt a feltevést is csupán részlegesen fogadhatjuk el, tekintettel arra, hogy Panaitios legfontosabb sztoa-ellenes tézisével, a jóslás tagadásával és az ekpyrósizis elmélet elutasításával Poseidónios nem értett egyet. Mestere nagybecsülésének jele lehet az a tény, hogy Poseidónios Panaitios szülővárosában, Rhodoson alapított iskolát, az athéni éveket követő vándorutazgatások után.

Panaitios halála után, Kr. e. 110 körül Poseidónios nem Apameia felé vette az irányt. Az athéni éveket követően hosszabb ideig tartó utazást tett a Meditteráneumban, amely során a többi között bejárta Észak-Afrikát, Hispániát, Itáliát, de járt Európa északi területein is. Az utazások helyszíneit ismerjük, de a pontos sorrendet, illetve az utazgatások időtartamát nem. Szerencsére azonban számos adat maradt ránk Poseidónios feljegyzéseiből a különböző területek földrajzi sajátosságairól, népességéről, az ott élő emberek szokásairól és történelméről. A fennmaradt töredékek tanúsítják a filozófus szokatlan előadásmódját, ugyanakkor alátámasztják Poseidónios mindenre kiterjedő figyelmét. Az ilyen jellegű töredékeknek köszönhetően az utókor Poseidónios az első etológusként és etnográfusként tartja számon.

A filozófus világszemléletét nyilvánvalóan befolyásolta az utazások során megszerzett óriási ismeretanyag, talán ezzel is magyarázható filozófiájának univerzális jellege, a tudomány, a filozófia összes területére kiterjedő figyelmé.

1.3. Iskolaalapítás Rhodoson

Iskolaalapításának pontos adatai sajnos nem ismertek, csak a fentebb már közölt Suda szócikkre támaszkodhatunk. Tény, hogy az athéni tanuló éveket és az utazgatásokat követően Rhodoson telepedett le, ahol polgárjogot kapott és később iskolát alapított. Adódhat a kérdés, vajon miért nem tért vissza szülővárosába, miért esett választása éppen Rhodosra. Nos, Apameia – bár jelentős hellén populációval bírt – mégsem jöhetett számításba Poseidónios számára filozófiai tevékenységének helyszínéül, erre a célra nyilván Athén lett volna a legalkalmasabb. Hogy Athénba mégsem tért vissza, annak az az egyszerű magyarázata, hogy a

már működő sztoikus iskola mellett lehetetlen vállalkozásnak tűnhetett egy saját sztoikus filozófiai iskola létrehozása. Rhodos független, önálló város volt, a műveltek kedvelt helyének számított, itt tevékenykedett Hipparchos, a csillagász is a Kr. e. 2. században és innen származott Poseidónios mestere is, Panaitios. Választását talán Panaitios emléke és a tőle hallott beszámolók is befolyásolhatták, de ez természetesen csak pusztán feltételezés, semmilyen adattal vagy forrással nem tudjuk alátámasztani. Egyetlen biztos tényt ismerünk tehát, csupán azt, hogy iskolát Rhodoson működtetett. Iskolája valószínűleg az athéni sztoikus iskolához hasonlóan működhetett.

1.4. Politikai tisztségek betöltése Rhodoson

A rhodosiak nagyrabecsülésük jeleként fontos állami tisztség betöltésére kérték fel, prytanisszá választották. Plutarchos egyik beszámolójából azt is tudjuk, hogy a rhodosiak követükként Kr. e. 87/86-ban Marius consulsága idején Rómába küldték, hogy érdekeiket képviselve tárgyaljon Rómával függetlenségük megtartása érdekében. A szóban forgó látogatás Mithridatés Kr.e. 88-ra datálható ostroma után történt, így fontos és nem veszélytelen vállalkozás volt. A rhodosiak Poseidónios iránti tiszteletét és bizalmát támasztja alá, hogy ilyen veszélyes időkben éppen őt küldték tárgyalni érdekeik képviselőjeként. Egyébiránt a tárgyalás sikeres volt, hiszen Rhodos független maradt. A Suda szócikke éppen ezen szerződés megújításáról tesz említést, amely valószínűleg Poseidónios halálának évében történt, Kr. e. 51-ben Marcus Marcellus consulsága idején.

Közismert tudósa volt a késő antikvitásnak, ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy nemcsak tanítványok vették őt körül, de római hírességek is felkeresték. A kor legnagyobb szónoka, Cicero Kr. e. 77-ben rhodosi otthonában látogatta meg, később pedig a „sztoikusok közül a legnagyobbként” tartotta őt számon, és mindig mint „mesterére”, „tanítójára”, „barátjára” emlékezett rá írásaiban. Rajongását alátámasztja a *De finibus* egyik szöveghelye is, ahol Cicero arról ír, hogy Diogenés és Antipatros mellett „elsősorban Poseidónios” olvassa. (T32a) Cicero valószínűleg levelezést is folytatott Poseidóniosszal, de ezt csak egy Atticushoz írt – Kr. e. 60-ban, azaz Cicero consulsága idején keletkezett – levél alapján feltételezhetjük, amelyből kiderül, hogy Cicero saját consuli tevékenységéről szóló feljegyzéseit küldte el mesterének javításra, sikertelenül, hiszen Poseidónios nem válaszolt; úgy tűnik, nem mutatott érdeklődést Cicero politikai pályájának történeti beszámolója iránt.

A következő fontos személyiség, aki Poseidónios köréhez tartozott, Pompeius. Két alkalommal járt nála, először Kr. e. 66-ban a kalózkodás elleni hadjárata idején, másodsor pedig Kr. e. 62-ben a mithridatési háborút követően, amikor győzelmi triumphust tartott. Pompeius nem hétköznapi módon fejezte ki tiszteletét a már idős filozófus előtt, hiszen ünnepelt hadvezér létére a lictor helyett maga kopogott a filozófus ajtaján. A nagyrabecsülés nyilván kölcsönös volt, hiszen Poseidónios történetíróként érdeklődött a hadvezér sikerei iránt; Strabón arról számol be, hogy Poseidónios írta meg Pompeius korának történetét, vagy esetleg biográfiáját, ám sajnos ennek a műnek a létezése erősen vitatott. Különös, hogy Reinhardt

nem tartja kétségesnek e történeti munka létét, jöllehet Strabón még a kérdéses írás címét sem nevezi meg.^[5] Kidd határozottan amellet érvel, hogy Poseidónios valószínűleg egy Pompeiust dicsőítő beszédet írhatott az ázsiai hadjárat kapcsán, amely talán el is hangozhatott ama bizonyos előadáson, ahol Pompeius is jelen volt.^[6] Ezzel magyarázható, hogy I. G. Kidd a sztoikus filozófus Pompeiusról írt monográfiáját nem sorolja a vitatott művek közé. Kidd feltevését megerősíti az a tény is, amelyről Starbón tudósítása árulkodik, miszerint Poseidónios és Pompeius között barátság szövődött, és az is nyilvánvaló, hogy Poseidónios érdeklődést mutatott a hadászat iránt, miután értekezett a témában. A Taktikai kézikönyv kétséget kizáróan poseidóniosi írás, és nem zárhatjuk ki egyértelműen annak a lehetőségét, hogy esetleg Poseidónios Pompeiust hadászati tehetsége miatt éppen ebben a művében dicsérte, jöllehet az is igaz, hogy a szóban forgó műből csak a címet ismerjük. Pompeius és Poseidónios barátságát támasztja alá a Cicero által előadott egyik anekdota is, amelyből a kölcsönös tisztelet mellett az is kiderül, hogy a mester valódi sztoikus módjára tűrte fájdalmait. Poseidónios élete végső szakaszában súlyos betegségben szenvedett, amit „jó sztoikus módjára” szó nélkül tűrt.

Cicero és Pompeius mellett talán Marius és Marcellus nevét is érdemes megemlítenünk, jöllehet ez utóbbiak nem tartoztak közvetlen tanítványi köréhez, de Poseidónios találkozott velük politikai tisztségei betöltése idején.

Iskolája élén Iasón, az unoka és tanítvány követte, aki nem hagyott hátra maga után lényeges tanítást, ezt a Suda szócikkben található címlista alapján is kijelenthetjük. Jelentéktelennek nevezhető működését az is alátámasztja, hogy a Poseidónios filozófiájára támaszkodó szerzők, mint Strabón, Cicero vagy Galénos egyetlen alkalommal sem említik az iskolát megöröklő utód nevét vagy műveit. Elmondhatjuk tehát, hogy a poseidóniosi sztoikus iskola nem igazán működött a mester nélkül.

Az ismert tanítványai Asklépiodotos, Geminos, Phanas, Atheneodorus Calvus, de köréhez tartozott még az animista iskola megalapítója, Attaleai Athenaios is. Asklépiodotos csupán egyetlen művét ismerjük, a *Taktika kephalaia*-t, a görög hadtudományi írók kézikönyvét, amelyet nagy valószínűséggel Poseidónios *Taktikai kézikönyve* alapján állított össze. Asklépiodotostól sajnos semmilyen más írás, de még műcím sem maradt fenn. Geminosról szerencsére többet tudhatunk. Feltételezhető, hogy jól ismerte Poseidónios írásait, hiszen kivonatokat készített Poseidónios természettudományos műveiből. Datálása azonban azt igazolja, hogy nem tartozhatott a sztoikus köréhez. Geminos Poseidónios halála után tevékenykedett Rómában, a Kr. u. 1. század közepe körül, aki műveiben elsősorban Poseidónios eredményeire hivatkozik.^[7] Phanas nevű tanítványáról egyetlen töredék utalásán kívül nincs ismeretünk, a gnórimos kifejezés is inkább közeli ismerősrre utal, semmint tanítványra. Amit biztosan megállapíthatunk: *Poseidónios*

[5] RE, 1894, XXII, 638.

[6] Kidd, 1989a, II. köt., 332.

[7] Kidd, 1989a, II. köt., 33–35.

műveinek alapos ismerője lehetett, hiszen értekezést írt *Poseidónios tanításai* címmel. Tarsosi Athenodorusról már több információnk van. Cicero nevezi őt Calvusnak Athénodóros Kordylióntól való megkülönböztetés miatt, ez utóbbi a pergamoni könyvtárban tevékenykedett. Athenodorus Calvus Kr. e. 85 és 3 között élt, Rhodoson Poseidónios köréhez tartozott és valószínűleg az ő hatására lett híve a sztoikus filozófiának. Később Octavianus tanítója lett Rómában. Cicero saját beszámolójából tudjuk, hogy nagy segítségére volt a *De officiis* megírásakor, hiszen Poseidónios Panaitios kötelességekről szóló feljegyzéseinek összegzését általa szerezte meg. Strabón is ismerte Athenodorus Calvus műveit, hiszen többször hivatkozik rá, mindig említést téve, hogy Poseidónios csodálója és ismerője volt. Ezek alapján nyilvánvaló, hogy Athenodorus Calvus Poseidóniosnak valószínűleg a legtehetségesebb és talán legtermékenyebb tanítványa lehetett, hiszen érdeklődési köre éppoly széles, mint mesteréé, miként azt igazolják Cicero és Strabón tudósításai is.

Végezetül érdemes még megemlítenünk a névtelen tanítványok körét is, akikre mint követőkre, vagy Poseidónios körére utalnak az antik szerzők számos esetben. Fájdalom, de semmilyen adatunk nincs arra vonatkozóan, hogy miként szervezte meg Poseidónios a filozófus iskola hétköznapijait, miként arra vonatkozóan sincs adatunk, hogy hol, milyen épületben, vagy esetleg köztéren gyakorolta hallgatóságával a filozófiát.

1.5. Hatása és hírneve

Poseidónios filozófiájának hatása Strabón, Galénos, Kleomédés, Seneca, valamint Cicero, Diogenés Laertios, Augustinus, Macrobius, Virtuvius, Athénaios, Boethius és Priscianus Lydus műveiben nyilvánvalóan uralkodik, hogy csak a legfontosabbakat említsem.

A felsorolt szerzők közül Galénost és Strabónt emelném ki. Galénos Poseidónios legeredetibb tanítását, szenvedélyelméletét dolgozta fel, bár igaz, hogy kissé platonista színekben tüntette azt fel. Strabón viszont hű tudósítónak bizonyul a geológiai és egyéb természettudományos műveiből számos esetben szó szerint idéz és mindig megnevezi forrását. Poseidónios etológiai feljegyzéseit is neki köszönhetően ismerhetjük. A csillagászzal és jóslással kapcsolatos nézeteket többnyire Seneca, Augustinus, Kleomédés és Cicero nyomán maradtak ránk, de Keleomédést, a valamikor a 2. és 4. század között tevékenykedő csillagászt is érdemes kiemelni, mivel ő Geminos közvetítése révén ismerte Poseidónios asztronómiai és matematikai tanításait és mindig nagybecsüléssel nyilatkozott a sztoikusról.

1.6. Filozófiai érdeklődése és módszere

Korábban már említésre került, hogy Poseidónios érdeklődésének köre igen tág, mondhatni univerzális, hiszen a sztoikus filozófia három fő diszciplínája mellett foglalkozott történetírással, asztronómiával, matematikával, geológiával, meteorológiával is.

Fizikája többnyire megegyezik a korai sztoa hagyományával, de számos esetben eltérés mutatható ki, például a princípiumtan, a kozmoszon kívüli űr végtelenségének tagadása kapcsán, az eltérés azonban nem szembefordulás, sokkal inkább korrigálásra és helyesbítésre utal. Etikájának legizgalmasabb témája a szenvedélyekkel kapcsolatos tanítás, ugyanis amellet, hogy határozottan szembefordul Chrysippos nézeteivel nagyon eredeti és mondhatni modern elképzeléssel rukkol elő a szenvedélyek okának definiálása és kezelésük terén. Logikája nem sorolható sem Aristotelés szillogisztikus logikájához, sem pedig a kijelentés-logikát kidolgozó sztoikus hagyományhoz. Ezen a területen találkozunk a poseidóniosi filozófia legeredetibb tanításával, mely egyben filozófiájának fundamentumát is képezi. Az érvek ellentmondás-mentességének kiküszöbölésére ugyanis az ún. oknyomozó, *aitiologikos* módszert dolgozza ki, amelyet valóban alkalmaz is a filozófia minden területén.

Legnagyobb hatással Platón és Aristotelés tanításai voltak rá, amit Galénos számtalan helyen említ, s ami egyébiránt nagyon is valószínű, de már most leszögezhetjük, hogy talán mégsem olyan mértékben, mint ahogyan azt Galénos érzékeltetni kívánja. A sztoikusok közül legnagyobb hatással Poseidóniosra természetesen mestere, Panaitios volt, de meg kell említenünk még Kleanthést és talán Zénont is.

Összefoglalásképpen érdemes néhány szót szólnunk Poseidónios stílusáról. Poseidónios, ahogyan az a korai sztoikusoknál is tapasztalható, számos esetben támasztja alá érveit irodalmi példákkal, ami mindenképp árnyalja és érthetőbbé is teszi érveit, és emellett irodalmi műveltségét is igazolja.

Poseidónios számos műcíme ismert, de a legtöbb írásából sajnos mindössze néhány mondat maradt fenn számunkra. A művek keletkezési sorrendjét nem áll módunkban meghatározni, csak valószínűsíteni lehet, hogy a történetírás és a geológiai írások az utazgatások alatt, illetve közvetlen utána jöhettek létre. A szenvedélytan és a fizika köréből fennmaradt részletek alapján pedig arra következtethetünk, hogy Poseidónios akméjának idején íródhattak, ám ez csupán megérzés, mivel semmilyen konkrét adattal nem tudjuk alátámasztani.

Az itt soron következő címlista I. G. Kidd összeállítása alapján készült, amely nagyban megegyezik a RE-ban található címlistával.^[8] Poseidónios műveinek címjegyzéke három fő csoportra osztható: (i) a filozófia, (ii) a természettudományok^[9] és történelem, végül pedig (iii) a vitatott művek szerint.

(i) **Fizika:** *Fizikai értekezés; A kozmoszról; Égi jelenségek (tanának elemei); Az égi jelenségek; Meteorológia; A Nap nagyságáról; Az istenekről; Hérószokról és daimónokról; A gondviselésről; A jóslásról; A lélekről;*

[8] RE, 1894, XXII, 567–569.

[9] Az antikvitásban természettudományokat a *technai* vagy *artes* névvel jelölték, ami mesterségnek, szaktudománynak vagy művészetnek is fordítható, de a természettudományok körét értjük alatta. A továbbiakban a természettudományok, vagy tudományok alatt a *techné* értem. Bővebben lásd: Bene, 2007, 182.

Etika: *Etikai értekezés; A szenvedélyekről; Az indulatról; A szomorúság enyhítéséről; Az erényekről; A kötelességekről; Buzdítások;*

Logika: *A kritériumról; Az általános kutatásról Hermagorashoz; Értekezés a nyelvről; A kötőszavakról;*

(ii) **Természettudományok és történetírás:** *A sidóni Zénón tanainak cáfolata; Összehasonlító elemzés Homéros és Aratos matematikájáról; Az Ókeanosról; Körbehajózás, avagy utazás; Történelem; Pompeius; Taktikai kézikönyv; Levelek;*

(iii) **Vitatott művek:** *Az úrról; Kommentár Platón Timaiosához; Levelek Tuberóhoz; A madárjóslásról; Kommentár Platón Phaidrosához; Kommentár Platón Parmenidéséhez; Marcellus.*

1.7. Poseidónios filozófiájának rövid összefoglalása

Poseidónios filozófiájának rövid áttekintése egy rövidebb terjedelmű tanulmány esetén is szükséges, vigyázva természetesen arra, hogy az egyes témák tisztázásakor ne vesszünk el a részletekben, így csakis a legfontosabb tanokat, mintegy a Poseidóniosról kirajzolódó kép élességét szolgálva térek ki néhány témára.

Mint fentebb már kiderült Poseidóniosot nehezen tudtuk sztoikusként meghatározni, ugyanis, hol eklektikusnak, hol platonistának, hol a sztoikus filozófia iránt különösen érdeklődő bölcsnek titulálták. Hasonló módon filozófiai tanainak tisztázását is számos nehézség gátolja. Az egyik legnagyobb nehézség, hogy Poseidónios egyetlen műve sem maradt ránk, és a legtöbb fragmentum is csak utalást és kevés szó szerinti idézetet tartalmaz. Mindezek ellenére a poseidónios filozófia fontosabb elemei kikövetkeztethetők a fennmaradt források részletes és alapos tanulmányozása alapján. Néhány mondatban összefoglalom a fizika, az etika, a logika, a matematika, a földrajz és a történetírás köréből ismert tanításait.

A poseidónios fizika legizgalmasabb része a princípiumtan és a metafizika, ugyanis Poseidónios eltér a korai sztoikus metafizikától, jóllehet megnevezi a két princípiumot, de azok azonosságát állítva kivédi az aktív princípium transzcendenssé minősülését, ezért sikeresebben érvel a sztoikus panteizmus mellett, mint elődei. E tanítása a fatum elméletre is nagy hatással lesz, ugyanis a kozmikus rend, azaz a kozmikus sympathia a mindenség önálló kormányzásának megnyilvánulása, már nem csupán az isteni princípium gondviselése, ahogyan azt ortodox sztoikus hagyomány szerint feltételezhetjük, hanem a kozmosz belső önműködése. Az eredeti, azaz a sztoikustól eltérő poseidónios kozmikus sympathia tan szerint a kozmosz minden eleme között kauzális viszony áll fenn, ezért minden jövőre vonatkozó esemény – az ok-okozati összefüggéseknek köszönhetően – kikövetkeztethető, megjósolható. Ez pedig további sztoikus tanítás racionalizálását teszi lehetővé, a tudományos jóslását. Ez Poseidónios rendszerében valóban egy módszer a jövőben bekövetkező események logikai úton történő kikövetkeztetéséhez, tehát nem misztikus, mágikus jóvendülés, hanem oknyomozás.

A jóslás tudománya elsősorban kutatást jelent, amely sokkal inkább tudományos módszer, mint oraculum. Az oknyomozásnak, mint tudományos módszerének alkalmazását támasztja alá az a tény, hogy Poseidónios minden vizsgálatában, minden érvelésében kimutatható. Ezzel magyarázható, hogy a mindenség összes jelenségének értelmezésre, leírására is sort kerít a fizikai értekezései kapcsán. Számos töredék maradt fenn Poseidónios csillagászati, meteorológiai, biológiai, zoológiai fejtegetései közül, amelyekről általában elmondható, hogy a korábbi, de általa is ismert kutatási eredményeket is tartalmazzák, miként számos saját megfigyelést és levezetést is. Az is figyelemre méltó, hogy néhány esetben a modern tudomány álláspontjával megegyező, vagy ahhoz nagyon közeli eredményekre jut számításai során.

Filozófiájának legismertebb része etikája. E rövid áttekintésben etikájának legnépszerűbb tanítását ismertetem, a szenvedélytant. Poseidónios Chrysippossal folytatott vitáját a szenvedélyek okáról csupán egyetlen forrásból, Galénos tudósításából ismerjük és a modern szakirodalom erősen megkérdőjelezi Galénos hitelességét.^[10]

Galénost nem megkérdőjelezve, Poseidónios eretnek sztoikusként bontakozik ki előttünk, aki a hagyományos, de téves sztoikus doktrínákat elutasítva a platóni és az aristotelési filozófiát gyakorolja. Poseidónios valóban visszautasítja a sztoikus egynemű racionális lélek elméletet és visszatér a Platónnál és Aristotelésnél is megtalálható több részből álló lélek fogalmához, elismerve a lélek irracionális képességeinek a létét. Galénos beszámolója szerint ebben elsősorban Platón követi azzal, hogy három képességet nevez meg: (1) a racionális képességet, (2) a gyönyör és (3) az indulat képességét, ez utóbbi kettő alatt a lélek irracionális képességeit érti. Az ok, amiért elismeri a lélek értelem nélküli minőségét, a szenvedélyek okának helyes meghatározása. Ezen a ponton kerül éles ellentétbe Chrysippos szenvedélytanával. Chrysippos a lélek értelem nélküli mozgásait, vagyis a szenvedélyeket racionális okkal magyarázza, hiszen az egynemű racionális lélek nem hordozhat magában irracionális mozgatókat, ugyanis ezt a sztoikus metafizika tiltja. A kozmosz lelke és a mi lelkünk hasonlóan egymáshoz; a kozmosz lelke tisztán racionális, így az individuális léleknek is annak kell lennie. Ennek megfelelően semminemű irracionális mozzanat, elem, motívum nem jellemezheti a lelket, még ha olyan értelemellenes mozgásról is van szó, mint a szenvedély. Csak-hogy ez logikai ellentmondást rejt, miként arra Poseidónios helyesen felhívja a figyelmünket. A lélekben jelen vannak az irracionális mozgások; ezeket racionális okok nem mozgathatják; nyilvánvaló tehát, hogy az individuális léleknek rendelkeznie kell irracionális képességekkel. Galénos hosszú, szó szerinti idézetekkel tarkítja Poseidónios Chrysippos elleni érveit. Az érvek mindegyike logikai érv, *ad hominem* érvekkel tarkítva, a szenvedély túlradó készletként való definiálása és a szenvedély ítélettel történő meghatározása ellen.

Chrysippos ellentmondásait kimutatva Poseidónios arra a következtetésre jut, hogy a szenvedélyek irracionális minősége okán, a léleknek rendelkeznie kell

[10] Galénos Poseidónios saját téziseinek megerősítése végett inkább platonistának tünteti fel.

szükségszerűen irracionális képességekkel is. Két értelemellenes minőséget határoz meg: a gyönyör és az indulat mozgását. Ezen minőségeket a lélek természetes mozgásainak tartja, amelyek az emotív mozgások működtetését végzik. Lényeges, hogy az emotív mozgásokat nem azonosítja a szenvedéllyel, ugyanis ahhoz, hogy a lélekben szenvedély alakuljon ki, ún. lökésre van szükség, amelyet kiválthat téves ítélet vagy késztetés is. Ezen a ponton térnék vissza a Galénos hitelességével kapcsolatos polémiára. Galénos, mint fent már utaltam rá, Poseidónioszt platonista színekben tünteti fel, meglátásom szerint ezzel eltorzítja a sztoikus eredeti álláspontját. Úgy vélem, Poseidónios kiindulópontjait valóban kölcsönözheti Platón és Aristotelés lélekfilozófiájából, hiszen állítja a lélek irracionális elemét, de eredeti tant dolgoz ki, erre utal az emotív mozgás és lökés saját terminusokként való bevezetése is. Eretnekségét pedig abban találok vitathatónak, hogy a szenvedély fő okaként megnevezett lökés kiváltójaként a téves ítéletet és késztetést is megnevezi. Poseidónios tehát valójában nem is távolodik el Chryssipostól oly mértékben, mint azt Galénos állítja. Olvasatom szerint Poseidónios nem elfordul a sztoától, hanem helyesbíti, pontosítja azt, és ez a korrigáló jelleg egész filozófiájában jelen van, de természetesen leghatározottabban éppen a szenvedélyek okának helyes feltárásával kapcsolatos érvelésében tapasztalható. Valójában tehát Poseidónios inkább egy precizításra törekvő sztoikus, aki akár azon az áron is szembefordul saját iskolájának hagyományával, hogy közben könnyedén eretnekké kiáltják, de inkább választja az igazságot, mint az iskolához való hűséget, ahogy azt Galénostól már fentebb megtudtuk.

Poseidónios, az antikvitásban egyedülállóként, a szenvedélyek okának helyes meghatározásától az etika minden lehetséges problémájára megoldást talál, így a nevelés, a terápia, az erény és a boldogság összes kérdésére. Ezzel pedig át is nyarodhatunk Poseidónios logikájának összefoglalására, hiszen a fenti megállapításból is kitűnik, a filozófus axiomatikus rendszerben gondolkodott. Az alapelvek feltárásának módját speciális, ún. apodeiktikus deduktív módszer révén határozza meg, és meglátásom szerint az antikvitás filozófusai között ebben is egyedülálló, ugyanis eltér a sztoikus kijelentés-logikától és Aristotelés szillogisztikájától is. A sajátos poseidóniosi módszer tehát nem az érvelés tudománya, sokkal inkább egy kutatási módszer, amelynek tárgya a kozmoszban rejtőzködő igazságok feltárása, ami nem más, mint a jóslás kapcsán már megnevezett oknyomozás. Fontos még felhívnom a figyelmet arra, hogy Poseidónios ez esetben is eltávolodik elődeitől, a logikát ugyanis sem eszköznek sem pedig bevezető tanulmánynak nem tartotta, mivel a filozófia szerves részeként gondolta el, mely jelen van a természetfilozófiában, az etikában és a filozófia egész területén. Ez a magyarázata annak, hogy bár kevés töredék maradt fenn a logika tárgyköréből, mégis kitüntetett szerephez jut rendszerében, hiszen áthatja teljes filozófiáját.

A logikáról kialakított kép teljességéhez hozzátartozik, hogy Poseidónios ismerte és alkalmazta a sztoikus jelöléselméletet, de ezzel kapcsolatban nagyon minimális számú, és terjedelmű töredék áll rendelkezésünkre, így csak következtetni tudunk az említett hagyomány tényleges gyakorlatára. A Poseidónios logikáját bemutató fejezetben kitérek még a fizika, etika és egyéb tudományok esetében igazolható axiómák feltárására, valamint Poseidónios etimológiai elemzéseire is.

A rövid összefoglalót a természettudományok, mint a matematika, a földrajz és a történetírás köréből fennmaradt értékes poseidóniosi gondolatok ismertetésével zárom. A szigorú értelemben nem a filozófiához tartozó stúdiumok bemutatása Poseidónios esetében elengedhetetlen, tekintettel arra, hogy holisztikus gondolkodó volt. Poseidónios matematikai töredékei az axiomatikus módszer védelméről tanúskodnak. Proklos hosszú idézeteket közöl az epikureus sidóni Zénón ellen írt vitairatából, amelyből kiderül, hogy az epikureus az eukleidési axiómák és definíciók érvényességét elhallgatott premisszáktól teszi függővé, mintegy tagadva ezzel az axiómák bizonyítást nem igénylő minőségét. A vita az egyenlő oldalú háromszög egy adott egyenesre történő megszerkesztéséről szól, azaz Eukleidés első tételéről. A matematikai levezetések mindegyike helyes és jól értelmezhető, bár igaz, hogy megértésük kellő felkészülést igényel, és éppen emiatt tartom fontosnak ismertetni azokat, hiszen általuk bizonyítható, hogy Poseidónios a matematika szakértője. Galénos és Strabón többször is dicséri a filozófust matematikai szakértelme végett. A legfőbb ok, amiért ki kell emelnünk Poseidónios sidóni Zénónnal folytatott vitáját, az axiomatikus matematika védelme, hiszen általa nyer igazolást Poseidónios axiomatikus deduktív logikájának gyakorlati alkalmazása.

A földrajz köréből ismert fragmentumok többnyire Strabón nyomán maradtak fenn, és tekintettel arra, hogy igen akkurátusan idézi elődjét, számos és terjedelmes töredéket köszönhetünk neki. Poseidónios geográfiai tárgyú töredékei a legnagyobb részét képezik a corpusnak, ez esetben tehát a kutatás anyaga gazdagnak nevezhető. Ez nemcsak Strabón alapos filológiai argumentációjának köszönhető, hanem magának Poseidóniosnak is, ugyanis utazgatásai során a meglátogatott helyek mindegyikéről részletes feljegyzéseket készített. Színes beszámolókkal találkozhatunk egy-egy terület földrajzáról, népességéről és a környezetről, annak botanikai, zoológiai és geológiai jellemzőiről. A legtöbb töredék a matematikai földrajz alá sorolható, amelyek szintén igazolhatják felkészültségét és oknyomozó filozófiai módszerének alkalmazását. Ilyen a Föld méretének számítását tartalmazó részlet, vagy az ár-apály mozgások indokolása, ahol például Aristotelés magyarázatát helyesbíti. Aristotelés ugyanis a tengerpart sziklás jellegéből fajadón magyarázza az ár-apályt, nem figyelve arra, hogy a jelenség a homokos partokon is tapasztalható és ezt felismerve Poseidónios e változásokat a Hold-fázisok változásával hozza összefüggésbe – helyesen. Talán ezen a területen tapasztalható leghatározottabban Aristotelés hatása, ami arra a feltevésre enged következtetni, hogy talán rhodosi Andrónikos, aki az aristotelési művek egy részét megszerezte, kölcsönözhetette azokat Poseidóniosnak. A töredékek alapján az valószínűsíthető, hogy a filozófus ismerte a *Physica*, a *De Caelo*^[11] és a *Meteorologica*^[12] aristotelési műveket.

[11] A *Physica* és *De Caelo* ismeretét igazolhatjuk a kozmoszon kívüli űrrel kapcsolatos töredék alapján.

[12] Strabón arról számol be, hogy Poseidónios kritizálja Aristotelés ár-apálymozgásokkal kapcsolatos értelmezését.

A Poseidónios által művelt tudományok sorát a történetírással zárom. Köztudomású, hogy Poseidónios Polybios művének folytatója volt, tehát Kr. e. 146-tól kezd előadni az eseményeket, és azt valószínűsíthetjük, hogy Kr. e. 88-ig folytatta is *Történelem* című műve írását. Az utolsó bejegyzés valószínűleg a Mithridatés-féle konfliktus lehetett.

A mű témái igen változatosak, nem csak a teljes mediterrán világ népeinek törtét dolgozza fel, hanem az utazásai során megismert népek szokásairól, lakóhelyükről és múltjukról szóló színes beszámolókat is ismertet. Így érdekes elbeszélésekkel találkozhatunk Kis-Ázsiáról, Egyiptomról, Észak Afrikáról, sőt az Európa északi területein élő népekről is. Előadó stílusa eltér a hagyományostól, ugyanis nem időrendi sorban szerepelteti történeteit, hanem egyes témák köré gyűjti mondanóját, ezzel magyarázható, hogy etikai és morális tartalmú ún. tanmesékkel is találkozhatunk. Meglátásom szerint történetírói feljegyzéseiből következtethetünk politikai ambícióra és sikeres Róma-barát politikai szereplésére is.

Fontos megemlítenünk, hogy Poseidónios stílusa nagymértékben eltér a hagyományos történetírásától, ugyanis nem egyszerű időrendi sorrendbe szedett esetleírások sorozatával találkozunk, hanem etikai vonatkozású üzenetet tartalmazó leírásokkal is. Kidd a történetírás ezen aspektusát Poseidónios holisztikus filozófiai elgondolásával indokolja, és ezzel magyarázható, hogy etikai tankötevényektől egészen a földrajzi, csillagászati érdekességek leírásáig és értelmezéséig mindenféle témával találkozhatunk. A holisztikusság mellett az axiomatikus deduktív módszer is tetten érhető, hiszen a történelem princípiumait, ha tetszik a történetírás mozgatórugóját, miértjét a poseidóniosi etikában találjuk meg, no nem valamiféle példagyűjtemény formájában, hanem az emberi jellem változatoságának elemzéseként. Poseidónios a történelem háttérében többnyire a morális jellem sajátosságait sejteti, ennek legszembetűnőbb példája az athéni zsarnok, Athénión ábrázolása.

Poseidónios, miként minden tudományterületen, a történelem esetében is nagyon igényes kutatónak mutatkozik, ezért az első etológusként is szoktuk őt emlegetni. Az emberi viselkedésformák természetes megnyilvánulásáról, létrejöttéről beszél, amit részben magunkkal hozunk születésünktől, részben pedig a nevelés és a környezet, azaz a földrajzi hely adottságai és a bennünket érő események is alakítanak. Ennek megfelelően más jellemmel bírnak a forró öv, mással az északi területek és megint mással a mérsékelt területek lakói. A környezeti hatások minden élőlényre befolyással vannak, így az állatvilágra és a növényekre is. Poseidónios ezzel indokolja, hogy még a történetírónak is jól tájékozottnak kell lennie a földrajzot, a légköri mozgásokat és az asztronómiát illetően; csakis ezek ismeretei fényében lehet képes értelmezni az eseményeket és feltárni a történelem okait. Az ilyenfajta igényességnek köszönhetően a történelem köréből fennmaradt töredékek legfőképpen uralkodók jellemrajzát, népek szokásainak és földrajzi elhelyezkedésüknek pontos leiratát, egy-egy embertípus fiziológiai jegyeinek konkretizálását tartalmazzák. Ez sokkal inkább etológia, mint történelmi beszámoló, aminek az értékét tovább növeli, hogy Poseidónios saját maga gyűjtötte az anyagot írásaihoz utazgatásai során. A témák érdekességét és fontosságát alátámasztja, hogy a modern korban a testimóniumok kiadását követően az első

Poseidónios-szövegkiadás a történetírással kapcsolatos töredékek közlését célozta meg.

A rövid bemutatást végül a vitatott poseidóniosi művek összefoglalásával zárom. Poseidónios vitatott művei között szerepel *Az úrról* szóló értekezés és Platón néhány dialógusához a *Timaios*hoz, a *Phaidros*hoz és a *Parmenidész*hez írt kommentárok. A kozmoszon kívüli űrrel foglalkozó írás léte mellett több érv is felhozható, de sajnos egyetlen rövid utalást leszámítva semmi nem maradt fenn és a forrásaink is ellentmondásosak. A Platón kommentárok, de különösen a *Timaios*-kommentár létezését az első Poseidónios kiadó J. Bake nem vonta kétségbe, ellenben K. Reinhardt, M. Pohlenz, L. Edelstein és I. G. Kidd törlik a Poseidónios címlistából. Az ok, amiért mégis hajlik a tudomány elismerni Poseidónios *Timaios*-kommentárját, az hogy Sextus Empirikus saját műve összeállításakor egy név szerint nem említett sztoikus szerzőt használt forrásként és A. E. Taylor Poseidónios sejtí a háttérben, de sajnos feltételezését egyetlen utalással sem lehet alátámasztani.

Filozófiájának rövid ismertetése után jelen tanulmányban Poseidónios történetírói munkásságának bemutatására vállalkoznék, mintegy igazolva ezzel politikai ambícióinak ténylegességét.

2. POSEIDÓNIOS, A RÓMA-BARÁT FILOZÓFUS

A *Történelem* című műve témáiról elmondhatjuk, hogy igen változatosak, hiszen a filozófus nemcsak mediterrán világ népeinek történetére koncentrált, hanem az utazásai során megismert helyek népeinek szokásairól, életéről és múltjáról is készített feljegyzéseket.^[13] Nagyon értékes beszámolók maradtak fenn a Kis-Ázsia, Észak-Afrika, sőt Európa északi területein élő népek kultúrájáról.^[14] A legfontosabb között kell megemlítenünk Strabónt, Plutarchost, Athénaioست, Eustathiosst, az ő tudósításukból az alábbi történeti tárgyú művei ismertek: *Történelem*; *Pompeius*; *Taktikai kézikönyv* F80-F81, *Levelek*, de talán nem túlzás az *Ókeanosról* című írást is ide sorolnunk. A teljesség igénye megköveteli, hogy kiemeljük Diodóros Sikylostm^[15] vagy akár Caesart, akiknek műveiben Poseidónios hatása egyértelműen kimutatható.

[13] Polybios és Poseidónios összehasonlítását Arthur Darby Nock adja. Poseidónios csupán abban követi elődjét, hogy ott veszi fel a történelem elbeszélését, ahol a nagy előd abbahagyta. A különbség kettejük módszere között abból adódik, hogy Poseidónios oknyomozó módszere, valamint az erkölcsi tulajdonságok meghatározása az egyes karakterek és népek esetében szintén erőteljbe kerül. (Nock, 1959, 4.)

[14] Poseidónios állítólag azért utazott az északi területekre, hogy személyesen találkozzon a druidákkal. Ivánka Endre ezt úgy értékeli, mint Poseidónios bizonyítékgyűjtő körútját a kozmosz isteni megnyilvánulásának emberi természetben történő megmutatkozására, különböző nem hellén népeknél. (Ivánka 1938, 155-156.)

[15] Diodóros Sikylos saját történeti munkájának V. és XXXII-XXXVII. részleteit teljes egészében Poseidónios alapján állította össze, jóllehet Poseidónios szövegeit átcsoportosította. (Kidd, 1989b, 38.)

2.1. Biográfiák

Poseidónios terjedelmes, mintegy 52 könyvből álló Történelem című műve szintén töredékesen maradt ránk. A Suda tudósítása alapján Polybios nagyszabású művének egyenes folytatása. Ez alapján pontosan meghatározható, hogy Kr. e. 146-tól kezdi a történelem fonalának elmesélését; egészen eredeti módon saját korának eseményeiről számol be.^[16] A Suda megadja Poseidónios művének végső időpontját is, ami Ptolemaios kyrénéi hadjárata. Ez az adat azonban valószínűleg téves, mivel II. Ptolemaios Euergetés Kr. e. 155-ben háborúzott Kyrénével. Talán VII. Ptolemaios Apiónról lehet szó, aki indított hadjáratot Kyréné ellen Kr. e. 101-ben és 96-ban halt meg.^[17] A mű utolsó bejegyzéseinek időpontját pontosan meghatározni lehetetlen, csak valószínűsíteni érdemes: a töredékek alapján ez a Kr. e. 80-as évek közepére, a Mithridatés-féle konfliktus idejére tehető. Erre elsősorban egy Athénaiosnál fennmaradt feljegyzés alapján következtethetünk, amely a chiosiak Mithridatés által történő rabszolga sorba juttatását tartalmazza, ez pedig Kr. e. 86-ban történt.^[18]

A töredékek is azt igazolják, hogy legfőképpen az első mithridatési háború eseményei és főszereplői kötötték le figyelmét, de természetesen Poseidónios nemcsak ez az egy téma érdekelte. A tanulmány terjedelmi keretei nem engedik meg, hogy a filozófus összes történeti témáját tárgyaljuk, ezért a teljesség igénye nélkül csupán egyetlen eseményt, a mithridatési konfliktust bemutató fragmentumok elemzésére vállalkozom. A szóban forgó töredékek elsősorban a főszereplők történetének, jellemének tükrében mutatják be az eseményeket, de arra is alkalmat adnak, hogy Poseidóniosnak a politikai élet tisztaságáról vallott rigorózus nézeteire is következtessünk.

Poseidónios elbeszélései két nagy csoportot képeznek, az erényes férfiak és az erkölcsileg romlottak osztályozása szerint. A részletekből kiderül, hogy a pozitív karakterek többnyire római hadvezérek. Ez arra enged következtetni, hogy Poseidónios csodálta a római birodalom terjeszkedő politikáját, még akkor is, ha az szemmel láthatóan a hellén világ háttérbeszorulását eredményezte. Ennek bizonyítéka Marius és Marcellus jellemzése. Tisztességes és erkölcsileg feddhetetlen személyiségekként tárulnak elénk, jóllehet hadvezérekről lévén szó, nyilván létezett jó néhány, nem feltétlen erkölcsiességről árulkodó cselekedetük is, de ezeket Poseidónios elhallgatja előlünk. A rómaiak görögökkel szembeni fölénye derül ki a Marcellus igazságosságáról szóló beszámolóból is, ahol a görögök babonás együgyűségét a furfangos rómabarát Nikias és a bölcs Marcellus jellemével állítja ellentétbe. A zsarnok Athénión története kapcsán Poseidónios balgáknak nevezi az athéniakat, akik hagyják magukat az orruknál fogva vezetni; ez szintén

[16] Nock, 1959, 4.

[17] A Sudában szereplő Ptolemaios azonosításával kapcsolatos nehézségeket lásd: Kidd, 1989a, II. köt., 278-279.

[18] Ian G. Kidd mindemellett azt feltételezi, hogy Poseidónios műve befejezetlen volt, épp úgy, mint Thukydidésé, és valószínűleg a 80-as évek közepéig írhatta. (Kidd, 1989a, II. köt., 280.)

alátámasztja a görögök rossz fényben való szerepeltetésének tényét. Poseidónios rómaiak iránti tisztelete azért nem lehet meglepő, mivel a rhodosiak követeként meg tudta erősíteni Rhodos függetlenségét az első mithridatési háború idején. A követségjárás időpontját Plutarchosnál fennmaradt Marius betegségéről és haláláról szóló feljegyzésből ismerhetjük. A töredék időpontot ugyan nem közöl, de tudjuk, hogy Marius Kr. e. 87-ben halt meg, így ez alapján arra következtethetünk, hogy Poseidónios Kr. e. 87-ben vagy 88-ban járhatott Rómában a rhodosiak követeként. A részlet elég szemléletesen mutatja be a hétszer *consullá* választott, de már igencsak megfáradt Mariust. Az első mithridatési háború győztesével szemben már szinte szájalmat érzünk, mivel új ellenség fenyegeti, amellyel már nem képes szembeszállni. Az új ellenség Sulla, aki korábban már kiűzte Mariust Rómából. A hadvezér nyilvánvaló halálának oka a félelem. Poseidónios szemléletesen festi le a rettegés okozta nyavalya tüneteit. Marius delíriumos állapotban van, álmatlanságtól szenved, fizikailag is legyengül, aminek egyenes következménye az elkerülhetetlen vég.^[19]

Érdeemes még visszatérnünk Marcellus jellemrajzára. Hannibal elleni küzdelméről számol be, illetve hogy társa, Fabius Maximus mellett ő a harciasabb taktikát proponálja az ellenséggel szemben, társa Fabius óvatosabb és kitartóbb, inkább a tárgyalásban látja a megoldást. A rómaiak ezért „Fabiust pajzsuknak, Marcellust pedig kardjuknak nevezték.” Az első hallásra talán nem túl izgalmasnak ígérkező töredék lényegesnek nevezhető jellemábrázoló hasonlata miatt, miként Poseidónios adatgyűjtő módszere miatt is. A filozófus ugyanis megnevezi forrását, a római polgárokat. Meglátásom szerint Poseidónios Róma utcáinak fergegében éppúgy elvegyült, mint Róma fontosabb intézményeiben, az előbbiek fényében talán éppen adatgyűjtés céljából.

A pozitív római személyiségek sorát Pompeiusszal zárom, bár a szakirodalom megkérdőjelezi Poseidónios Pompeius-monográfiájának létét, éppen ezért fontos néhány szóban erre is kitérnünk. I. G. Kidd^[20] nem ismeri el a mű létét, ezért a kétséges műcímek közé sorolja, mivel csak egyetlen említést találhatunk ezzel kapcsolatban. A tudós a címlistából való kirekesztést azzal indokolja, hogy Strabón tudósítása nem műcímet tartalmaz, csupán utalást találunk arra vonatkozóan, hogy a filozófus Pompeius korának eseményeiről írt történeti művet. A magam részéről Kidd álláspontjának elfogadására hajlok, aki – bár elutasítja a monográfia létét – nem zárja ki egy rövid, Pompeiust dicsőítő beszéd létezését, amely valószínűleg akkor hangzott el, amikor Pompeius Kr. e. 66-ban felkereste Poseidónioszt ázsiai hadjárata idején Rhodoson.^[21]

[19] A leírás Poseidónios szenvedélyelmélete szempontjából lényeges, a szenvedélyek ugyanis fizikai elváltozásokat is eredményezhetnek. Lényeges továbbá, hogy ezeket kivédhetőnek tartja például terápiával.

[20] Kidd, 1989a, II. köt., 331.; K. Reinhardt nem ismeri el a Pompeius-biográfia létét. (Reinhardt, 1953, 638.)

[21] Kidd, 1989a, II. köt., 332.

A pozitív jellemrajzok után most rátérnék a filozófus, zsarnok Athénión jellemrajzára. A történet, amelyet Poseidónios előad, valamikor Kr. e. 88-ban történik Athénban a mithridatési affér idején. Mithridatés ténykedése ekkoriban sikeresnek mondható, hiszen meghódította Bithyniát, Kappadókiát és Phlagóniát. Miután előrenyomulása római érdekeket sértett, Róma több alkalommal is megpróbálta őt feltartani. Rómával szemben három háborút vívott,^[22] a töredékben szereplő események az első háború idején történnek. Athénaios közvetítésével maradtak fenn részletek Poseidónios előadásából.

A töredék két okból is felkeltheti érdeklődésünket; egyfelől a főszereplő történeti hitelessége miatt, ugyanis Athén zsarnoka, Athénión máshol nem kerül említésre,^[23] másfelől pedig a töredékben található fergeteges beszéd miatt. Zavarnosnak tűnik az események közlése is, ugyanis a történetírói hagyomány szerint Athént maga Mithridatés dúlja fel, ezzel szemben a töredékből az derül ki, hogy Athén pusztulását egy „ál-athéni” okozza: Athénión. További ok, amiért részletesebben érdemes foglalkoznunk e töredékkal, az a tény, hogy Athénión története párhuzamba állítható Poseidónios életével. Mindketten filozófusok, szerzett polgárjoguk van, követként képviselik az őket befogadó várost a hódító hatalmasságoknál, de míg az előbbi balsorsot idéz városállamára, addig az utóbbi, sikeres tárgyalásaival megerősíti városa függetlenségét. Athénión minden téren messze alulmarad Poseidónioshoz képest; származásban, filozófiai iskolázottságban, de morál tekintetében legfőképp. Athénión romlottságát és hozzá nem értését igazolja az athéniak sanyargatása és a délosiak ellen indított hadjárata. A hatalomtól megszédült zsarnok terjeszkedni akar, és egy elvbarátra, Apellikonra bízta az akciót, aki csúnyán elbukik. Az olvasó szörnyülködését talán nem is az elfogultság váltja ki, hanem a hadimanőver idején az éhező athéniak szenvedése, jóllehet Poseidónios balgáknak titulálva az athéniakat, érzékelteti, hogy a hiszékeny, befolyásolható tömeg magának köszönheti sorsát. De ne feledjük, hogy Athénión szónoki mesterségének köszönhetően érte el, hogy a város stratégosnak választotta. Az ok, amiért ez megtörténhetett az athéniakkal, az emberi jellem befolyásolhatósága. Gondoljunk csak szenvedélyes stílusára és a hatásvadász szünetekre, aminek köszönhetően Athéniónt a maguk élére állították.^[24] Athénión beszéde remek retorikai fogásokat tartalmaz, jól felépített, és nagyon is hatásvadász. A beszéd közbevetései mindenestre arról árulkodnak, hogy Poseidónios különös figyelemmel vizsgálja a tömegpszichózist. Úgy gondolom, ez is alátámasztja Kidd felismerését, hogy a történelem eseményeink háttérét vizsgáló tudománynak is a filozófia adta tételek tehetnek szolgálatot, ez esetben az etika axiómája alapján értelmezhető a körülmények változása.

[22] Mithridatési háborúk: Kr. e. 89–84; 83–82; 74–64. Mithridatés első hadjáratakor lerohanta Kis-Ázsiát és feldúlta Athént.

[23] Athénión ténykedése előtt Medeios volt az archón Athénban, és az ő működése után politikai zűrzavar uralkodott, majd az anarchia éveit követően Aristion neve kerül előtérbe, de Athéniónt sehol nem említik. Ian G. Kidd ennek ellenére nem tartja kérdésesnek a zsarnok Athénión történetének hitelességét. (Kidd, 1989b, 41.)

[24] Kidd azt feltételezi, hogy esetleg Poseidónios fültanúja volt az eseményeknek. (Kidd, 1989a, II. 873.)

A jellemrajzok esetében megtapasztalható, hogy Poseidónios erkölcsi alapon dicséri, illetve ítéli el alanyait, bukásuk fő okaként az erkölcsi téren való hiányosságukat nevezi meg. Az Athént romlásba taszító Athénión és Apellikon nyilvánvalóan nem kaptak megfelelő neveltetést, erre Poseidónios peripatetikusokra utaló gunyoros megjegyzései révén következtethetünk: Athénión és Apellikon is peripatetikusok voltak.^[25] Athénión filozófus létére a városnak csak kárt és szenvedést okozott, és bizony az ilyen sok kárt okozó államférfi jellemábrázolása az etikával részletesen foglalkozó filozófusnak kapóra jön.

Athénión története számos további kérdést vet fel. Nem világos miért éppen ennek a zsarnoknak a ténykedését adja elő Athén zsarnokai közül, hiszen Athénión egyáltalán nem játszott lényeges szerepet történeti szempontból, sőt, mondhatni jelentéktelen figurája a kornak. Hasonló karriert futott be Aristión is éppen ebben az időben. Adódik a kérdés, hogy vajon nem Aristión jellemrajzával találkozunk-e a beszámolóban. A két személy esetleges azonosságát több egybeesés is sugallja: Aristión is filozófus iskolából érkezik, ám epikureus, mindketten zsarnokok, ténykedésük negatív epizódjai Athén történetének.^[26]

Nem hagyható figyelmen kívül az a lehetőség sem, hogy Poseidónios talán saját magával kívánta párhuzamba állítani a bukott filozófust, így állítva emléket önnön sikeres politikai karrierjének. Ezt a feltevést gyengíteni látszik, hogy Poseidónios, ha saját élettörténetét kívánta volna megírni, akkor azt nem fikció szintjén tette volna meg, hanem direkt módon. Athénión történeti hitelessége mindenesetre továbbra is nagy talány, mivel Poseidónioson kívül más feljegyzést nem ismerünk.^[27]

2.2. Népek jellemrajza

Poseidónios népek szokásairól szóló beszámolóit többnyire valamilyen különös szokást mutatnak be, vagy erkölcsfilozófiája szempontjából értékelhetőket.

Fontos leszögezni, hogy tudósításai többnyire hitelesnek bizonyulnak, hiszen bár olykor meglepő és hihetetlennek tűnő szokásokról számol be, például a kelták emberfej gyűjtési szokásáról, azok mégsem tűnnek tévesnek, vagy kitaláltak, mivel egyéb forrásokkal is alátámaszthatók.^[28] Fontosnak tartom kiemelni Poseidónios tárgyilagosságát, ugyanis csak nagyon ritka esetben találkozunk írói véleménynyilvánítással, esetleg morális ítéletek megfogalmazásával. Ez arra enged következtetni, hogy a filozófus utazgatásai során tudatos anyaggyűjtést végzett művéhez, így a különböző helyeken megtapasztalt furcsaságokat mindenféle véleménynyilvánítás nélkül egyszerűen rögzítette, miként azt a modern tudósok, etnográfusok, etológusok is teszik. Ezt a tárgyilagosságot és a valóság tükrözésé-

[25] Hasonló módon erkölcsi okok miatt negatívan nyilatkozik a luxusról és a fényűző életmódról, amint azt a következő népek jellemét bemutató fejezetből is kiderül majd.

[26] Kidd, 1989a, II. köt., 884–885.

[27] A töredék értelmezéséhez lásd még: Reinhardt, 1953, 636–638.

[28] Polybios, II. 28. 10; III. 3. 67.

nek kendőzetlenségét figyelhetjük meg az apameiaiak harci felvonulásáról szóló beszámolójában is. Saját szülővárosának lakóival szemben sem tanúsít elfogultságot, kendőzetlenül adja elő a dicsekvésre éppen nem alkalmas leírást: „övlógó tört és gerelyt viseltek, amit ellep a rozsdá és a piszok”, háborúba úgy indulnak, mintha díszes lakomára készülnének. A kiszűródó kritikának oka a sztoikus etikában keresendő. A fényűzés és a pazarlás a sztoikus bölcs szemében megvetendő, és bizony Poseidónios általában hasonló kritikai éllel nyilatkozik a fényűzőn és pazarlón élő népekről és uralkodókról.

Poseidónios történetírói megítélése és értékelése csakis filozófiájával összefüggésben lehetséges. Miként a többi tudomány esetében a történelem kapcsán is elmondható, hogy leghatározottabban hiteles és alapos beszámolót kívánt készíteni. Úgy gondolom ennek köszönhető, hogy írását forrásként felhasználó Strabón és Athénaios mindig filozófusként, bölcsként említik őt, annak ellenére, hogy nem a szigorú értelemben vett filozófiai írásaiból idéznek.^[29]

A történelem köréből fennmaradt töredékek legfőképpen uralkodók jellemrajzát, népek szokásainak és földrajzi elhelyezkedésüknek pontos leiratát, egy-egy embertípus fiziológiai jegyeinek konkretizálását tartalmazzák. Ez sokkal inkább etológia, mint történelmi beszámoló, aminek az értékét tovább növeli, hogy Poseidónios saját maga gyűjtötte az anyagot írásaihoz utazgatásai során.

A tanulmány zárszavaként leszögezhetjük, hogy Cicero mestere a klasszikus filozófusokra jellemző, polis vezetését elhanyagoló magatartásmódját feladja. Ennek oka a megváltozott szemlélet, a filozófus egyre nyitottabbá válik a város irányítására, a filozófiát már nem annyira a meg nem értés terápijaként, mint inkább a közösség érdekének hasznára való jótékony hatásaként alkalmazza.

[29] Kidd, 1989b, 39.

IRODALOM:

- Algra, Keimpe (2007): *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, Algra, Keimpe – Barnes, Jonathan – Mansfeld, Jaap – Schopfield, Malcolm (eds.), Cambridge University Press
- Barnes, Jonathan – Griffin, Miriam (1989): *Philosophia Togata, Essays on Philosophy and Roman Society*, Clarendon Press Oxford
- Bebeden, Paul van (1969): *Poseidonios von Apameia* F36 (Jac.), *Philologus* 113, 51-6.
- Bene László (2007): Hellenisztikus filozófia, In: Boros Gábor (szerk.), *Filozófia*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Cooper, John. M. (1998): Posidonius on Emotion, In: Sihvola, Juha – Engberg-Pedersen, Troels (eds.): *The Emotions in Hellenistic Philosophy*, Kluwer Academic Publisher, Dordrecht/Boston/London, 70–111.
- Diogenés Laertios (1983): *A sztoikus filozófusok életrajza*, In: *Sztoikus etikai antológia*, Gondolat, Budapest, 113–180.
- Dhile, Albrecht (1973): Posidonius' System of Moral philosophy, *The Hellenic Journal* 73, 50-7.
- Diels, Hermann (1879): *Doxographi Graeci*, Berlin
- Edelstein, Ludwig (1989): *Posidonius, I. The Fragments*, ed. Edelstein, Ludwig – Kidd, Ian G., Cambridge
- Edelstein, Ludwig (1936): „The Philosophical System of Posidonius”, *American Journal of Philology* 57, 286–325.
- Frede, Michael (1986): The Stoic Doctrine of the Affections of the Soul, Schofield, Malcolm – Streiker, Gisella (eds.): *The Norms of Nature*, Cambridge University Press, 93–112.
- Gill, Christopher (1998): Did Galen Understand Platonisc and Stoic thinking on Emotion? In: Sihvola, Juha – Engberg-Pedersen, Troels (eds.): *The Emotions in Hellenistic Philosophy*, Kluwer Academic Publisher, Dordrecht/Boston/London, 126–127.
- Inwood, Brad (1985): *Ethics and Human Action in Early Stoicism*, Clarendon Press, Oxford
- Ivánka Endre (1938): Mózes a középkori misztikusok és az ókori filozófusok megítélésében, *Bölcseleti Közöny* 4, 151–160.
- Jaeger, Werner Wilhelm (1914): *Nemesios von Emesa*, Berlin
- Kerényi Károly (1923): *Ascensio Aeneae*, Egyetemes Philológiai Közöny, 47, 22–43.
- Kidd, Ian G. (1983): Eumemtosia – proneness to disease, In: *On Stoic and Peripatetic Ethics; The Work of Arius Didymus*, Rutgers Univerity, Studies in Classical Humanities, vol. I., ed. Fortenbaugh, William W., London, 107–117.
- Kidd, Ian G. (1971): *Posidonius on Emotions*, In: *Problems in Stoicism*, Long, Anthony A. (ed.), London, 200–215.
- Kidd, Ian G. (1978a): *Posidonius and Logic*, In: *Les Stoïciens et leur logique*, Brunschwig, Jacques (ed.) Vrin, Paris, 273–283.
- Kidd, Ian G. (1978b): *Philosophy and Science in Posidonius*, *Antike & Abendland* 24, 7–15.

- Kidd, Ian G. (1989a): *Posidonius I-III*. [kötet] (2. kiad.), Ed. Edelstein, Ludwig –
- Kidd, Ian G.: I. *The Fragments*, II. *The Commentary*, III. *The Translation of The Fragments*, Cambridge University Press, Cambridge
- Kidd, Ian G. (1989b): Posidonius as Philosopher-Historian, In: *Philosophia Togata, Vol. I. Essays on Philosophy and Roman Society*, Barnes, Jonathan – Griffin, Miriam (eds.), Clarendon Press Oxford, 38–50.
- Long, Anthony A. (1971): *Problems in Stoicism*, University of London
- Long, Anthony A. (1979): *Aristotele's Legacy to Stoic Ethics*, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 83, 143–178.
- Long, Anthony A. (1998): *Hellenisztikus filozófia*, Osiris, Budapest
- Long, Anthony A. – Sedley, David N. (1987): *The Hellenistic Philosophers*, Cambridge
- Nock, Arthur Darby. (1959): Posidonius, *The Journal of Roman Studies* 49, 1–15.
- Pohlenz, Max (1922): Poseidonios' Affektenlehre und Psychologie, *Nachrichten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften*, 163–194.
- Pohlenz, Max (1980): *Die Stoa* II, Göttingen
- Pohlenz, Max (1992): *Die Stoa* I, Göttingen
- RE (1894): Pauly, August Fridrich von – Wissowa, Georg: *Real Enzyklopädia der klassischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart
- Reinhardt, Karl (1921): *Posidonios*, München
- Reinhardt, Karl (1926a): Posidonios über Ursprung und Entartung, *Orient und Antike* 6, Heidelberg
- Reinhardt, Karl (1926b): *Kosmos und Symathie*, München.
- Reinhardt, Karl (1953): *Posidonius von Apameia*, In: RE XXII. Stuttgart, 558–826.
- Rist, John M. (1969): *Stoic Philosophy*, Cambridge
- Ross, David (1996): *Arisztotelész*, Osiris, Budapest
- Sorabji, Richard (1998): Chrysippus – Posidonius – Seneca: A High-Level Debate on Emotion, In: Sihvola, Juha – Engberg-Pedersen, Troels (eds.): *The Emotions in Hellenistic Philosophy*, Kluwer Academic Publisher, Dordrecht/Boston/London, 148–169.
- Sorabji, Richard (2000): *Emotion and Peace of Mind*, Oxford
- Szoboszlai-Kiss Katalin (2009): *Poseidónios, Töredékek és kommentár*, L'Harmattan Kiadó, Budapest

Rezümé

A középsztoikus Poseidónios a mai Szíria területén, Apameiában született Kr. e. 135-ben és K. e. 51-ben halt meg Rhodoson. Fiatalon kerülhetett Athénba, ahol filozófiát az akkor működő sztoikusoknál hallgatott, akiknek szellemi vezetője Panaitios volt. Mestere halála után hosszabb ideig tartó utazást tett a Meditteráneumban, amely során a többi között bejárta Észak-Afrikát, Hispániát, Itáliát, de járt Európa északi területein is. Utazgatásait követően Rhodoson alapított iskolát. Köztudomású, hogy római hírességek hallgatták őt, mint Cicero, Pompeius és Athenodorus Calvust. Aki később Rómában telepedett le és később Octavianus tanítójaként vált ismertté. Tudomásunk van róla, hogy a rhodosi polgárok nagyrabecsülésük jeleként fontos állami tisztség betöltésére kérték fel, prytanisszá és követükké választották. Ezt azért is fontos kiemelni, mivel Sókratés halálát követően hosszú időn át tapasztalható, hogy a filozófusok elzárkóznak a politikától és az államvezetéstől. Poseidónios az első, aki elfordul ettől a hagyománytól. A szerző Poseidónios életrajzát, különös tekintettel politikai tevékenységére, valamint történeti munkáját ismerteti, eltekintve fontos filozófiai elgondolásainak részletezésétől.